УДК 327

ВПЛИВ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ФАКТОРУ НА ФОРМУВАННЯ ВЕКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СУЧАСНОГО СВІТУ

Петльована Л.Ю.
Київський національний університет культури і мистецтв

В статті розглядаються основні аспекти впливу енергетичного фактору на тенденції розвитку міжнародних відносин. Визначено основних акторів світового енергетичного ринку та вектори реалізації їх інтересів. Подається аналіз розвитку різновидів енергетичний ресурсів та їх впливу на світові геополітичні процеси. Описуються основні інтереси акторів міжнародних відносин в регіонах багатих на запаси вуглеводневих ресурсів. Особлива увага приділяється розгляду перспектив використання альтернативних, відновлюваних природних ресурсів в світовій енергетичній сфері.
Ключові слова: енергетичний фактор, геополітика, геоекономіка, геоенергетика, зовнішньополітична стратегія, енергетичні ресурси.

Постановка проблеми. Початок XXI століття характеризується активним розвитком нових форм співпраці між країнами на міжнародній арені. Форми такої співпраці являють собою появу нових геополітичних векторів співробітництва, що спеціалізуються на розвитку як регіональної, так і глобальної співпраці. Одним з ключових факторів розвитку сучасних міжнародних відносин є освоєння та регулювання відносин у сфері енергетичного співробітництва держав. Енергетичний фактор постійно знаходиться в орбіті світової політики, енергетичні проблеми набувають все більш глобального характеру та багато в чому визначають економічну і політичну стабільність у світі.

Боротьба країн за контроль над енергетичними ресурсами та ринками веде до пошуку ефектив-

© Петльована Л.Ю., 2016

них шляхів співпраці в сфері зовнішньої політики та сприяє активній участі держав в розвитку глобальних енергетичних процесів. В цьому контексті актуальним стає питання дослідження впливу енергетичної складової на формування та реалізацію зовнішньополітичних інтересів провідних держав та окремих регіонів на міжнародній арені. Враховуючи стрімкий розвиток ситуації на міжнародній арені та появу нових факторів міжнародної взаємодії, зумовлено актуальність вивчення проблем енергетичної дипломатії на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

В даній статті зосереджується увага на якісному впливі енергетичного фактору на формування дво- та багатосторонніх відносин між державами в умовах сучасного міжнародного співробітництва, розкривається ретроспектива розвитку енергетичної складової як чинника, що формує напрями зовнішньополітичних стратегій провідних держав світу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання міжнародних енергетичних відносин і сучасної енергетичної дипломатії привертають усе більшу увагу вчених різних профілів. Видано чимало робіт з окремих аспектів зазначеної проблематики. Разом з тим, спостерігається дефіцит спеціалізованих комплексних праць, присвячених дослідженню міжнародного транзиту вуглеводнів, ролі енергетики в забезпеченні економічної безпеки учасників глобального енергетичного ринку. У теорії міжнародних відносин залишається недостатньо дослідженим взаємозв'язок енергетичної безпеки, енергетичної геополітики, енергетичної дипломатії та енергетичної конфліктології з зовнішньополітичними проблемами [4]. Питання дослідження впливу енергетичного фактору на міжнародні відносини є недостатньо розкритим вітчизняними авторами. Тут можемо виділити роботи науковців Дипломатичної академії при МЗС України, а також ряд офіційних, урядових документів, що регламентують стратегії енергетичного розвитку України в найближчій перспективі. В Україні даний напрям представлений науковими роботами В. Омельченка, О. Дікарєва, О. Суходолі, М. Гончара. Більш глибоко згадана тематика розкрита у працях російських та західних авторів, зокрема З. Бжезинського, Д. Фрідмана, А. Коена, В. Салигіна, С. Жизніна та ін.

Мета статті. Головною метою даної роботи є розгляд та аналіз існуючих особливостей впливу енергетичного фактору на сучасний світополітичний процес, підкреслення визначаючої ролі такого впливу на сфери реалізації геополітичних, геоекономічних та геоенергетичних інтересів держав на сучасній міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. На світовому ринку енергетичних ресурсів ключову роль відіграють близько двадцяти держав, що володіють значними запасами нафти. Для таких країн видобуток згаданого ресурсу є ключовим джерелом державного прибутку, а саме тому провадження і розширення нафтової індустрії є стратегічним напрямом зовнішньої та внутрішньої політики. В цьому контексті, найбільш важливе значення для світових ринків займає група країн Перської затоки, окремі країни Південної Америки та Північної Африки, а також Росія. Поряд з величезними запасами нафти ці країни володіють також запасами природного газу. Згадані країни суттєво різняться між собою в напрямку соціально-економічного розвитку, відрізняються також напрямами і інтересами в геополітичному, геоекономічному та геокультурному співробітництві.

Найбільша частка світових запасів нафти припадає на регіон Середнього Сходу. На другому місці (100,1 млрд т.) -. Латинська Америка (17,1 млрд тонн), за нею йде Росія і країни СНД (15,2 млрд тонн) [5].

Поняття енергетичної дипломатії стає актуальним з 70-х рр. XX століття, коли відбуваються перші енергетичні кризи, зумовлені ростом цін на нафту від її експортерів – країн Перської Затоки та Близького Сходу. Саме в цей період фактор енергетичної співпраці почав набувати глобального характеру, оскільки з'явились два блоки країн – виробники та споживачі енергетичних ресурсів. Нафта була визначена як основне джерело енергії, тому країни, які володіли в повній мірі її запасами визначали вектори співробітництва в енергетичній сфері.

На цьому етапі можемо говорити про те, що якими б значними запасами енергоресурсів не володіла держава, вона не може стати впливовим гравцем на енергетичному ринку тільки з цієї причини. Цей факт пояснюється політичною та суспільною нестабільністю країн Близького Сходу, які нині фактично неспроможні самостійно контролювати і розпоряджатися власними ресурсами. Вони піддаються впливу глобальних геополітичних гравців, які проникають в цей регіон з метою реалізації власних національних інтересів та поширення свого ж таки впливу в зацікавлених субрегіонах.

З іншого боку така ситуація не є справедливою для окремих країн, що володіють значним енергетичним потенціалом. Як приклад можемо говорити про енергетичну стратегію Російської Федерації (РФ). Країна володіє значним ресурсним потенціалом з можливістю налагодження широкої мережі експорту згаданих ресурсів. В останні десятиліття XX століття РФ розширила свої енергетичні «транспортні коридори» через Україну в Європу, а також в іншому напрямі до країн Каспійського регіону. Енергетична політика РФ є, по суті, ключовим фактором впливу даної країни на міжнародній арені.

Боротьба за володіння енергоресурсами, за право їхнього транспортування, за вплив на ринок енергоносіїв стала сьогодні найважливішим фактором реалізації інтересів держав світу, їхньої політичної поведінки, базою політичних і економічних союзів і навіть джерелом міжнародних конфліктів [7]. Енергоресурси наділяють країну значною політичною силою. Це можна пояснити як з геополітичної так і з геоекономічної точки зору. Держава успішно може використовувати запас своїх енергетичних ресурсів та канали їх транспортування для вирішення завдань геополітичного та геоекономічного характеру.

Протягом тривалого часу енергетика не грала значної ролі в міжнародній політиці. Однак ситуація докорінно змінилась в XX столітті, коли використання антропогенної енергетики стало запорукою успішного просування індустріального розвитку держав на міжнародній арені.

В еволюції розвитку енергетичних ресурсів виділяють декілька етапів, що характеризуються вдосконаленням вже існуючих та появою нових способів видобутку та використання вуглеводневих, атомних, відновлюючих ресурсів та ін. В першій половині XX століття використання ядерної енергетики стало найбільш вигідним способом

забезпечення держав енергією. Це пояснювалось можливістю створення АЕС, де атомна енергія використовувалась для виробництва електроенергії, яка могла замінювати інші високовартісні і дефіцитні джерела енергії такі як нафта і газ. Однак, наявний низький рівень використання мирних атомних технологій, важкі аварії на АЕС в різних країнах стали причиною обмеження широкого використання атомної енергії. В свою чергу, ті країни, які володіли можливостями для створення такого роду ресурсів стали провідними країнами і на сьогоднішній день, країни, що визначили себе як «ядерні країни», відповідно до чинних міжнародно-правових вимог, виступають провідною силою на міжнародній арені.

«Традиційна енергетика» стала дійсно геополітичним фактором з початку XX століття. В цей час спостерігався бурхливий розвиток індустріального суспільства, який потребував значних затрат в якості енергії, що тоді надавалась за рахунок вугілля, а згодом нафти та газу. Такі ресурси характеризуються нерівномірністю свого розміщення по території Землі, тому їх використання стало далеко не завжди доцільним і вигідним для окремих країн, що не володіли їх запасами. Подібна ситуація сприяла появі «монополістів», що забезпечували доступ споживачів до нафтопродуктів, а також виникненню окремих країн, що реалізовували свої геополітичні та геоекономічні інтереси в регіонах, багатих на поклади вуглеводневих джерел енергії (зокрема США на Близькому Сході). Таким чином нафта стала одним з найважливіших факторів геополітики, а згодом і геоекономіки.

В другій половині XX століття нафта стала домінуючим ресурсом світової енергетики. Сформувався ряд країн та їх угрупувань зовнішньополітична та зовнішньоекономічна діяльність яких базувалась на експортно-імпортних операціях згаданого енергетичного ресурсу. Провідну роль в цьому плані грали країни ОПЕК, які володіли найбільшими запасами нафти, а також мали відкриті можливості для її експорту. В цей час геополітичний фактор енергетичної дипломатії почав грати значну роль, оскільки світ чітко розділився на країн-експортерів та країн-імпортерів нафти. Це той ресурс, який став основою виробництва провідних країн Європи, Азії, США. Кожна з країн згаданих регіонів мала свої власні геополітичні, геоекономічні та геоенергетичні інтереси в регіоні Близького Сходу. Співпраця з країнами Перської затоки стала для них пріоритетним напрямом в здійсненні зовнішньої політики.

Поряд з цим варто звернути увагу на розвиток і розширення енергетичної міці Російської Федерації, яка також стала ключовим експортером енергоресурсів, зокрема природного газу, до країн Європи та Каспійського регіону. Геополітичний характер енергетичної взаємодії держав на міжнародній арені найбільш гостро був проявлений саме наприкінці XX – на початку XXI століття.

Російські фахівці стверджують, що за останні часи в структурі світового енергетичного ринку відбулися масштабні зрушення. Нафта, як і раніше, виступає енергоносієм загальносвітового значення, газ – переважно регіонального, вугілля – локального. Існуюча практика взаємовідносин виробників та споживачів енергоресурсів усе менше влаштовує обидві сторони, оскільки за умов поглиблення глобалізаційних процесів механізми формування енергетичного ринку, що склалися в другій половині XX століття, вже не діють [1].

Енергетична складова стала основою внутрішньополітичної та зовнішньополітичної стабільності цілих країн та регіонів. Ситуація стала змінюватися після поширення ідеї використання альтернативних, нетрадиційних джерел енергії. В цьому контексті можемо говорити про застосування на практиці видобутку енергії на вітрових та гідроелектростанціях, вироблення енергії з допомогою сонячної енергії та ін. Ці досягнення значно розширили ресурсну базу енергетики та помітно збільшили можливість взаємозаміни традиційних і до того ж вичерпних енергоресурсів. Зменшення ролі окремих видів енергоресурсів в більшості секторів використання енергії зменшить роль енергетики як фактору геополітики. Це твердження можна пояснити тим, що використовувати енергію не антропогенних, а природних джерел видобутку енергії (наприклад вітру чи сонця) матимуть можливість не таке ж обмежене число держав як це було в ситуації з нафтою та газом. В один момент світ постав перед проблемою вичерпності згаданих ресурсів, однак альтернатива їх заміни відновлюваними джерелами енергії стає все більш актуальною на сучасному етапі розвитку співпраців рамках світового енергетичного ринку. Кожна держава світу для збільшення ефективності ведення власної промислової чи господарської галузі, що потребує значних енергетичних затрат стане чітко розуміти таку динаміку розвитку, в рамках якої самозабезпечення необхідною кількістю енергії стане можливим для кожної окремої держави. Тут же стане втрачатися той налагоджений зв'язок експортно-імпортних «енергетичних транзакцій» і геополітичний фактор стане все менше проявлятися в такому колі взаємодії. Не можна говорити про те, що такий сценарій матиме право на існування найближчим часом, однак реалізація такої перспективи стане можливою вже ближче до кінця поточного століття. Результати роботи сучасних науковців стверджують той факт, що використання альтернативних джерел енергії стане дійсно дієвим для забезпечення потреб в енергії всієї світової спільноти. «Національне управління США з аеронавтики і досліджень космічного простору (NASA) з 70-х років XX століття брало участь у дослідженнях, пов'язаних з виробництвом енергії в космосі, просуваючи ідею космічної сонячної енергії (SSP)» [6]. Автор стверджує, що в середині XXI століття цю систему дійсно стануть використовувати і згаданий космічний енергетичний проект стане частиною повсякденного життя.

В країнах сучасної Західної Європи вже широко використовуються альтернативні джерела енергії у вигляді вітрових станцій та сонячних батарей. Наразі ми не можемо говорити про масштабність такого використання, хоча маємо всі підстави вважати, що поширення таких технологій, в першу чергу, економічно вигідне для країн споживачів енергетичних ресурсів і наряду з цим вирішує всі питання, що стосуються проблеми вичерпності «традиційних» вуглеводневих ресурсів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можемо зробити висновки про те, що енергетичний фактор чинить визначальний вплив на перебіг різного роду процесів в сучасній системі міжнародних відносин. Енергетичний фактор стає фактором світової політики, адже він чинить значний вплив на формування її напрямів та векторів,

визначає рівні та методи співпраці між державами. Важливою в енергетичній взаємодії держав є геополітична складова, оскільки саме від географічного розміщення енергоресурсів залежить те, яким чином держави будуть реалізовувати власну зовнішню політику в такому регіоні. Це можемо констатувати і на прикладі поширення впливу США на Близькому Сході, і на основі транскордонного постачання енергоресурсів РФ до країн Європи та «Євразійських Балкан» [2]. Енергоресурси стають ключем до перетворення деяких регіональних держав у світові держави [3]. Саме тому можемо констатувати залежність енергетичної безпеки окремих держав від глобальних взаємодій на міжнародній арені.

Підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що класична «вуглеводнева» енергетика може стати далеко не єдиним якісним джерелом постачання енергії. Існує перспектива використання альтернативних джерел енергії з розряду відновлюваних, природних джерел та енергії атомного ядра. Існує великий потенціал використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії як за кількістю альтернативних енергетичних джерел, так і за масштабом їх упровадження в систему всеохоплюючого використання. Розширення таких систем зменшить геополітичний вплив енергетичного фактору, однак ніяк не зменшить його важливість в процесі реалізації регіональних та глобальних інтересів акторів світової політики.

Список літератури:

1. Байков Н. Перспективы развития мировой энергетики до 2030 г. // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 5. – С. 19-30.
2. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи / З. Бжезінський // Львів–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
3. Богданова Т.Є. Енергетичний фактор у міжнародних відносинах (огляд наукової літератури) / Т.Є. Богданова // Видання ЧДУ ім. Петра Могили – Наукові праці – Історія – Том № 76. – 2008. – С. 109-112.
4. Магда Є. Основні засади сучасної енергетичної дипломатії Російської Федерації [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/osnovni-zasadi-suchasnoji-energetichnoji-diplomatiji-rosii
5. Тимакова Т.А. Роль энергетических ресурсов в современной мировой экономике // Из-во «Научные технологии» Серия «Економика и право» № 11, 2014. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.vipstd.ru/nauteh/index.php/---ep14-11/1322-a
6. Фридман Д. Следующие 100 лет. Прогноз событий XXI века [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://velesova-sloboda.vho.org/archiv/pdf/fridman-sleduyushchie-100-let-prognoz-sobytiy-xxi-veka.pdf
7. Шевцов А.І., Дорошкевич А.З. «Енергетична дипломатія в сучасних реаліях«[Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/87.htm

Петлёвана Л.Ю.
Киевский национальный университет культуры и искусств

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ФАКТОРА НА ФОРМИРОВАНИЕ ВЕКТОРОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ СТРАН СОВРЕМЕННОГО МИРА

Аннотация
В статье рассматриваются основные аспекты влияния энергетического фактора на тенденции развития международных отношений. Определены основные акторы мирового энергетического рынка и векторы реализации их интересов. Дается анализ развития разновидностей энергетический ресурсов и их влияния на мировые геополитические процессы. Описываются основные интересы акторов международных отношений в регионах богатых запасами углеводородных ресурсов. Особое внимание уделяется рассмотрению перспектив использования альтернативных, возобновляемых природных ресурсов в мировой энергетической сфере.
Ключевые слова: энергетический фактор, геополитика, геоэкономика, геоэнергетика, внешнеполитическая стратегия, энергетические ресурсы.

Petlovana L.Y.
Kyiv National University of Culture and Arts

THE INFLUENCE OF THE ENERGY FACTOR ON THE FORMATION OF THE COUNTRIES FOREIGN POLICY VECTORS IN THE MODERN WORLD

Summary
In article the main aspects of influence of a energy factor on tendencies of the international relations are considered. The main actors of the world energy market and vectors of implementation of their interests are determined. The analysis of the development of varieties of energy resources and their impact on the global geopolitical processes are given. The main interests of the actors of international relations in regions is rich in hydrocarbon resources are described. Special attention is paid to the prospects of the use of alternative, renewable natural resources in the world energy sector.
Keywords: energy factor, geopolitics, geoeconomy, geoenergetics, foreign policy strategy, energy resources.